

A magyar Holocaust – végérvényes kiadásban *

Noha Lévai Jenő, Karsai Elek, Ránki György és néhányan mások Magyarországon is sokat tettek az 1944-ben tetőző magyarországi zsidó tragédia politikatörténetének feltárásáért, bátran mondhatjuk, hogy a leghösiesebb összegző munka egy New York-i dolgozósobában folyt e tárgyról. A magyar nyelvterületről származó Randolph L. Braham, a City University of New York Graduate Centerjének politikatudományi professzora halatlan kitartással és munkabírással 1981-re jelentette meg a Columbia University Pressnél két vaskos kötetben (*The Politics of Genocide*) mindazt, amit a náci és magyar bérenceik zsidóüldözéséről fel lehetett tárni és „logikus” rendbe lehetett foglalni. Braham professzor emellett könyvsorozatot (Holocaust Studies Series) és almanachsorozatot (Hungarian Jewish Studies) is szerkesztett, nemzetközi konferenciákat is szervezett az általa vezetett, ma a Rosenthal házaspár támogatását élvező Institute for Holocaust Studiesban.

Az angol nyelvű tanulmány azonban csak néhány szakember kezébe jutott el Magyarországon.

A mű magyar nyelvű kiadása 1989 első napjaiban jelent meg a Gondolat Kiadónál, *A magyar Holocaust* címmel, jelentős hatást

Randolph L. Braham: *A magyar Holocaust* eljövendő kiadásából.

téve mind a bontakozó magyarországi zsidó mozgalmakra, mind pedig a rendszerváltás felé közeledő szellemi és közéletre. Néhány hét alatt csaknem 8000 példány kelt el a nem is olcsó, bár némileg rövidített fordításban kiadott könyvből, jelezve, hogy a vézskorszak óta eltelt idő éppen nem a vézskorszak adatainak, tanulságainak feldolgozásával telt el. Azaz a mű sokaknak kínált sok új információt, nem utolsósorban névmutatójával, függelékeivel és még inkább a munkaszolgálatról, a zsidó tanács működéséről, a nemzetközi tétlenségéről vagy a mentőakciókról közreadott merész elemzéseivel. De maguk az alapesemények is (a zsidótörvények háttere, a gettósítási rendeletekig elvezető s a későbbi kormány- és helyi intézkedések, a deportálások részle-

tes, helységenkénti leírása stb. jó részt ismeretlenek voltak a mégoly érdeklődő magyarok előtt is.

A terjedelmes történettudományi munka sikerén felbuzdulva a Gondolat Kiadó rövidesen tömörített kiadásban is megjelentette a művet, hogy – mint az előszó hangsúlyozta – „a kisebb pénzü vagy szaggatottabb figyelmű rétegekhez is eljuttassa a nagy sikerű munka fő mondanivalóját”. Ekkor 1990-et írtunk, s a szerző már gőzerővel dolgozott az angol nyelvű kiadás bővített, új adatokkal kiegészített változatán, amely 1994-ben, ismét a Columbia University Press kiadásában, a magyarországi deportálások ötvenedik évfordulójára meg is jelent. Michael Berenbaum, az US Holocaust Múzeum és Kutató Intézet igazgatója ezt írta róla: „Ha valaki csak egy művet akar elolvasni a magyar zsidóság pusztulásáról, ezt a művet kell elolvasnia, és ha elolvassa, aligha szorul rá a többi elolvasására.”

Mi tette szükségessé, hogy magyar nyelven is napvilágot lásson *A magyar Holocaust* teljes szövege, második kiadása?

Mindenekelőtt az, hogy az elmúlt tíz évben – nem utolsósorban a *The Politics of Genocide* termékenyítő hatására – kibővült, és nemcsak Magyarországon, egyebütt is, a magyarországi zsidó katasztrófával foglalkozó kutatások köre, s egy sor új adat, új szempont jelentkezett. Ezeket

Braham professzor figyelte, szemlélte, értékelte az évek során, s eredeti gondolatmenete az új kiadásban már az új kutatási eredmények bevonásával lesz tanulmányozható.

Az új, végérvényes magyar kiadás – melynek szerkesztője vagyok – ki fogja küszöbölni azt a csorbát, amelyet az keltett, hogy az 1989-es magyar szöveg öt (!) fordító kezétől származott, és a szerkesztés során nem sikerült mindenütt egységesíteni, olykor még helyesen visszaadni sem számos közigazgatási, földrajzi vagy politikai terminust és fogalmat. Remélhető, hogy ilyen botlások nem fogják megzavarni a készülő új szöveg tanulmányozását.

Braham professzor a nyolcvanas évek elejétől írásaival, tudományos szervező lépéseivel követők, tanítványok, hívek egész csoportját ösztönözte a magyarországi holocaust tüzetes feltárára. Sorra-rendre készültek írások (kezdetben a megjelenés legcsekélyebb reménye nélkül) a forráskiadványoktól egészen a szubjektív visszaemlékezésekig, a legkülönbözőbb magyarországi helységek, tájegységek, holocaust-emlékeit felidézve. Ezek adatai most már bizvást beépülhetnek a mű második kiadásába, hiszen Braham professzor a legközelebbi publikációt is figyelemmel kísérte, bevonta a bővített második kiadás munkálataiba. Töretlen lendülete, az új kutatások iránti olthatatlan kíváncsisága szinte példa nélkül áll a nemzetközi tudományosságban. Talán ezt a jellemvonását is honorálta a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje, amelyet 1995 novemberében Göncz Árpád kezéből vehetett át.

Nem kevésbé lényeges szem-

pont azonban, hogy az 1989-es magyar kiadás részben terjedelmi kényszerűségből, részben a hazai használhatóságot félreismerve, olyan részleteket is mellőzött az eredeti szövegből, amelyek – noha más szerzőktől is feldolgozott eseményekről adnak számot – valójában éppen azért érdekesekek, mert a magyarországi zsidóság szemszögéből szólnak az újkori Magyarország történetének egyik-másik, *ilyen szemszögből megíratlan* fejezetéről. Elég például a kommün vagy a Bethlen-korszak politikatörténeti summájára, vagy Gömbös, Teleki, Kállay, Szálasi és mások kimaradt, bár mesteri portréira utalnom.

Az új magyar kiadás már tartalmazni fogja azokat a levéltári adatokat, forrásismertetőket is, amelyek Braham professzor első kutató korszakában, a nyolcvanas évek derekáig „zárt anyagok” lévén, tanulmányozhatatlanok, megközelíthetetlenek voltak, szemben például a romániai levéltárak nagyobb nyitottságával, nem is szólva a New York-i YIVC vagy a jeruzsálemi, haifai archívumok nyilvános kutathatóságáról. Az új kiadás lapjain immár a budapesti Belügyminisztérium és más minisztériumok irattárai, egyes megyei levéltárak és a Magyar Országos Levéltár korábban megnyithatatlan *fondjai* is hozzájárulnak majd a szöveg meggyőző és bizonyító erejéhez. Bizonyos németországi, sőt szovjetunióbeli archívumok anyaga is új elem lesz a kibővített szövegben.

Végezetül, szükség van erre az új kiadásra, amely egyidejűleg olcsóbb, kutatóknak szóló és drágább, könyvgyűjtőknek szóló külsőben is megjelenik majd, mert a magyarországi rendszerváltás kisérelátható, mégis fájlatlható

módon felszínre hozta a holocaust lekicsinylésének, sőt kerek tagadásának szószólóit is. Noha *A magyar Holocaust*tól és szerzőjétől mi sem áll távolabb, mint a direkt politikai állásfoglalás mégoly nyomasztó, de végül is mulandó napi politikai ügyekben, ez az új kiadás bizonyára az előzőnél is csattanósabb választ ad majd a holocaustot tagadóknak.

Hozzá tartozik Randolph L. Braham tudósi arcéléhez, hogy *A magyar Holocaust* munkálatait majdnem teljességgel szabadidős tevékenységként végezte, mert elsőrendű munkaköre a City University of New York kötelékében az összehasonlító politikatudomány professzúrája volt. Az is megemlítenő, hogy a magyarországi holocaust monografikus, alighanem végérvényes feldolgozásán túl mind a mai napig dolgozik egyes mellékproblémák feltárára. Így például hosszabb tanulmányban járta körül a történelmi revizionizmus jelenségét (magyarul rövidítve lásd: *Világosság*, 1990. február–március), a *Századok* rövidesen magyar nyelven közli a kanadai Finta-perről írott összefoglalását, és ugyancsak előkészületben van a romániai nacionalisták és egyes holocaust-túlélők közös történelemhamisításairól készült hosszabb tanulmányának magyar nyelvű publikációja.

Az új kiadás immár teljes körű névmutatót fog adni a magyarországi holocaust minden egyes dicstelen vagy dicső szereplőjéről. Talán ez a közeli elégtétel teszi, hogy miközben apáinkról, anyáinkról szól ez a munka, olvastán folyton gyermekeink járnak az eszünkben.